

Ks. Paweł Hoppe

orcid 000-0003-2284-0863

pawel-hoppe@wp.pl

Stefan kardynał Wyszyński na bydgoskiej ziemi w świetle fotografii archiwalnych prezentowanych na wystawie w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Bydgoskiej

Abstract

**Stefan Cardinal Wyszyński in the area of Bydgoszcz based on archival
photographs presented at the exhibition in the Seminary of the Diocese of
Bydgoszcz**

We are surrounded by many traces of history, although only the ones that signify human activities are described as historical sources. Thanks to this heritage, it is possible to restore historical process, thought, activity or in general human life. A special group of historical sources comprises photographs, which are so commonly taken on various occasions or even without any occasion. An exhibition of archival photographs organized in the Seminary of the Diocese of Bydgoszcz, dedicated to Card. Stefan Wyszyński, is a good example confirming the fact that so much information about the man and events in which he participated can be found in photographs. A collection of archival photos in the Bydgoszcz

Seminary presents activity of Card. Wyszyński in the area that comprises the present Diocese of Bydgoszcz.

Keywords: exhibition, photography, seminary, Card. Wyszyński, Bydgoszcz, history

Fotografowanie to dzisiaj tak powszechna czynność, że chyba nikogo już nie dziwi widok osoby z aparatem fotograficznym, smartfonem czy innym urządzeniem robiącej zdjęcia. W swoich prywatnych archiwach posiadamy liczne kolekcje zdjęć rodzinnych, zrobionych w czasie wakacji, uwieczniające podniosłe i uroczyste wydarzenia naszego życia lub te codzienne, robione, ot tak, „na pamiątkę”. Od pewnego czasu pojawiła się również moda na robienie zdjęć samemu sobie – tzw. selfie, wtedy fotograf i model to jedna i ta sama osoba. Należy jednak pamiętać, że fotografia jest nie tylko „zatrzymaniem chwili”, ale również formą komunikacji międzyludzkiej, cennym źródłem informacji i czerpania wiedzy z danych, którymi dzielimy się, udostępniając zdjęcie innym. Fotografia jest także istotnym źródłem opisywania historii. Zdjęcie, jako źródło historyczne, dokumentuje uchwycone w konkretnym momencie wydarzenie. Umożliwia to dokonanie analizy w szerszym kontekście, zarówno społecznym, jak i historycznym. Okoliczności zaistnienia danego faktu, przebieg i konsekwencje jakiegoś wydarzenia w konkretnej społeczności, wszystko to ukazuje całe spektrum możliwości analizy faktu historycznego. W zbiorach archiwalnych i muzealnych znajdują się albumy, fotokroniki i pojedyncze zdjęcia, które dokumentują wydarzenia historyczne. Ile treści i informacji kryje w sobie jedna fotografia? Jak wiele można dowiedzieć się właściwie odczytując zdjęcie?

Zdjęcie, jako źródło informacji

W literaturze przedmiotu pojęcie fotografii rozumianej jako źródło historyczne, zostało dokładnie omówione¹. W większości znawcy tematu podkreślają, że zdjęcie jest istotnym źródłem ikonograficznym, zaś właściwe opracowanie oraz zastosowana zewnętrzna krytyka źródła połączona z odpowiednią narracją sprawi, że lepiej zrozumiemy uchwycone w obiektywie aparatu fotograficznego wydarzenie bądź osoby. Jolanta Szablicka-Żak, analizując fotografię, jako źródło historyczne stwierdza, że: [...] *Fotografie zaliczane do podstawowych źródeł ikonograficznych są wizualnym zapisem historii człowieka lub miejsca w danym momencie czasu. Pomagają odtworzyć wspomnienia, uruchamiają wyobraźnię. Są jak list z przeszłości, przywołują miniony czas i zaginione światy, smaki, barwy i zapachy. Wywołują emocje: wzruszają, śmieszają, smucą, zadziwiają, a nawet*

¹ Zob. K. Łaguna-Raszkiewicz, *Fotografia jako źródło postpamięci „Pedagogika społeczna”* (1/2016), s.155-165, [online, dostęp 01.12.2020 r.]. Dostępny w World Wide Web: [http://pedagogikaspooleczna.com/wp-content/content/abstrakt/PS%201%20\(2016\)%20155-164.pdf](http://pedagogikaspooleczna.com/wp-content/content/abstrakt/PS%201%20(2016)%20155-164.pdf).

przerazają. Ukazują miejsca, których już nie ma, przedmioty niewiadomego przeznaczenia, kanony obowiązującej mody, czasem są jedynym śladem istnienia osoby. Coraz częściej ich zrozumienie wymaga od nas pogłębienia wiedzy o czasie, w którym powstały. O ludziach, których przedstawiają i ich skomplikowanych przez historię losach. Wzbogacając naszą wiedzę, fotografie pozwalają zmienić sposób postrzegania świata. Budują tożsamość poprzez pokazanie związków pokrewieństwa w kolejnych pokoleniach, miejsc będących gniazdami rodzinnymi, wspólnot etnicznych i narodowych. [...] Fotografie są jednocześnie czymś bardzo osobistym, ale jako historyczne źródła naukowe należą także do dziedzictwa narodowego. Mikrohistoria ich światów wpisuje się w makrohistorię i ją wzbogaca². Autorka podkreśla również, że fotografie są źródłem, z którego można odczytać uchwycone emocje, ukrywane niepokoje, a także to wszystko, co można określić, jako świat uczuć. Z kolei Łukasz Szczypkowski, analizując dawną fotografię, jako źródło do badań pamięci historycznej tłumaczy, że fotografia jest sposobem na zatrzymanie czasu, formą przekazywania wiedzy o nas innym osobom, a także spełnia zasadnicze zadanie „by uchronić nas od zapomnienia”³. Katarzyna Napierała-Rydz w pracy doktorskiej poświęconej fotografii w szkolnej edukacji historycznej wymienia charakterystyczne cechy, jakie odróżniają fotografię od innych źródeł historycznych. Po pierwsze: fotografia przenosi nas do minionego czasu pozwalając ujrzeć to, co dotychczas musiała tworzyć wyobraźnia czerpiąc z narracji historyka czy przedstawienia malarzkiego⁴. Po drugie: obiekt na fotografii jawi się, jako wciąż żywy, ponieważ utrzymuje więź z czasem własnej teraźniejszości – jest „tam i tu”, „kiedyś i teraz”⁵. Po trzecie: fotografia jest potwierdzeniem istnienia czegoś, widzialnym śladem przeszłości⁶. Fotografia, niestety daje jedynie fragmentaryczny obraz, który został uchwycony przez twórcę zdjęcia. Na zdjęciach widać jedynie: „połączenia chwil, rozproszone, ale i trwałe drobiny”, w których niezmiennie trwa jednak aura czasu przeszłego. Pomimo,

² J. Szablicka-Żak, *Rodzina w fotografii – historia mówiona obrazem. Kontekst historyczny i współczesny* „Wychowanie w Rodzinie” t. VIII (2/2013), s. 17-18, [online, dostęp 30.11.2020 r.]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/69643/PDF/Rodzina_w_fotografii_historia_mowiona_obrazem_Kontekst_historyczny_i_wspolczesny.pdf>.

³ Zob. Ł. Szczypkowski, *Dawna fotografia jako źródło do badań pamięci historycznej mieszkańców małej społeczności na przykładzie Książenic w południowej Wielkopolsce* „Dzieje najnowsze” (3/2019), s. 5-27, [online, dostęp 01.12.2020 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/DN/article/view/DN.2019.3.01>>.

⁴ K. Napierała-Rydz, *Fotografia w szkolnej edukacji historycznej*, [online, dostęp 01.12.2020 r.]. Dostępny w World Wide Web: <file:///C:/Users/PAWEHO~1/AppData/Local/Temp/Fotografia_Rozprawa_Doktorska.pdf>.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

iż czas pomiędzy kolejnymi ujęciami fotografa jest ślepy i niemy nie stanowi to przeszkody w wykorzystaniu fotografii, jako źródła wiedzy o przeszłości [...].⁷ Ostatnią z wymienionych cech jest to, że *fotografia rejestruje tylko drobny wycinek określonego zdarzenia*⁸. Dlatego konieczne jest połączenie owego „wycinka określonego zdarzenia” z narracją, która przekazuje świadomy i automatyczny osąd danego wydarzenia.

Fotografie archiwalne w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Bydgoskiej

Papież Franciszek, 3 października 2019 roku, zatwierdził dekret o heroicności cnót Sługi Bożego Stefana kardynała Wyszyńskiego, otwierając tym samym drogę do jego beatyfikacji. Informacja o beatyfikacji zaplanowanej na 7 czerwca 2020 roku stała się przyczynkiem dla wielu środowisk katolickich, organizacji, ruchów i stowarzyszeń chrześcijańskich do przybliżenia i na nowo odkrycia postaci Prymasa Tysiąclecia, jego nauczania oraz szeroko rozumianej posługi w Kościele w Polsce. Pandemia, jaka dotknęła cały świat, spowodowała, że czas oczekiwania na beatyfikację znacznie się przedłużył. Kardynał Kazimierz Nycz w homilii wygłoszonej w 39. rocznicę śmierci kardynała Wyszyńskiego powiedział: [...] *jeszcze pięć miesięcy temu wszyscy spodziewaliśmy się, że za kilka dni będziemy zgromadzeni na pl. Piłsudskiego, podobnie jak w czasie pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II czy wielkiego pogrzebu Prymasa trzy dni po jego śmierci. – Te nadzieje nie zostały przekreślone, one znalazły swoje wzmocnienie w tym niespodziewanym czasie, który Pan Bóg dał nam wszystkim, abyśmy się lepiej przygotowali do beatyfikacji kard. Wyszyńskiego*⁹.

W roku 2021, ustanowionym przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej rokiem Stefana kardynała Wyszyńskiego, oczekując na beatyfikację Sługi Bożego Stefana kardynała Wyszyńskiego, Izba Pamięci Męczenników, która ma swoją siedzibę w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Bydgoskiej, zorganizowała w murach tej uczelni wystawę zdjęć archiwalnych prezentujących obecność kardynała Wyszyńskiego w Bydgoszczy oraz Łobżenicy i Nakle nad Notecią. Wystawa, zatytułowana *Z drobiazgów życiowych wykonanych wielkim sercem powstaje*

⁷ Tamże.

⁸ Tamże. Zob. również, K. Łaguna-Raszkievicz, *Fotografia jako źródło postpamięci...*; S. Jakutovič, *Problem wartości fotografii jako dokumentu „Sensus historiae”* (2019/2), s. 11-40, [online, dostęp 01.12.2020 r.]. Dostępny w World Wide Web: file:///C:/Users/PAWEHO~1/AppData/Local/Temp/489-979-1-SM.pdf.

⁹ Kazanie kard. Kazimierza Nycza wygłoszone 28 maja 2020 r. w 39 rocznicę śmierci kard. Stefana Wyszyńskiego, [online, dostęp: 24.12.2020 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<https://kardnycz-dal.pl/aktualnosci/kard-nycz-bog-dal-nam-dodatkowy-czas-na-lepsze-przygotowanie-sie-do-beatyfikacji/>>.

wielkość człowieka. Stefan kardynał Wyszyński wzorem dla przyszłych kapłanów, jest niewielką (liczącą 56 zdjęć) reprezentacją bardzo bogatego materiału zdjęciowego pozyskanego z parafii diecezji bydgoskiej. Zdjęcia otrzymano z parafii bydgoskich: św. Wincentego à Paulo, Świętej Trójcy, Świętych Polskich Braci Męczenników, Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz spoza Bydgoszczy: z parafii Świętej Trójcy w Łobżenicy, św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Nakle nad Notecią, a także ze zbiorów Izby Pamięci Męczenników. Otwarcie wystawy zbiegło się z inauguracją roku akademickiego 2020/2021 w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Bydgoskiej, która odbyła się 15 października 2020 roku.

Głównym zamierzeniem kuratora¹⁰ wystawy było ukazanie Prymasa Tysiąclecia i jego pasterskiej posługi na tle wydarzeń związanych z kościołem bydgoskim. Tereny obecnej diecezji bydgoskiej w większości podlegały pod jurysdykcję arcybiskupa gnieźnieńskiego prymasa Polski. Podczas swojej wieloletniej posługi kardynał Wyszyński wielokrotnie przybywał do grodu nad Brdą. Bydgoszcz było największym skupiskiem ludności w całej archidiecezji gnieźnieńskiej. Prymas Stefan Wyszyński był świadom tego, że ogromny wpływ na wzrost liczby ludności zamieszkałej w mieście miał proces industrializacji kraju, a także rozwój urbanizacyjny miasta i kreowanie Bydgoszczy, jako miasta wojewódzkiego¹¹. Nowe lokale mieszkaniowe, a także nowo tworzące się firmy zapewniające miejsca pracy, przyciągały ludność napływową, która widziała tu szansę lepszej przyszłości i stabilności finansowej. Konieczne było zapewnienie opieki duchowej wszystkim wiernym, tym bardziej, że polskie władze komunistyczne podejmowały zdecydowaną walkę z Kościołem¹².

Jednym z podstawowych problemów przy realizacji wystawy była odpowiednia selekcja materiału archiwalnego, która w sposób jasny i czytelny ukazałaby działalność kardynała Wyszyńskiego w Bydgoszczy i okolicy. Kryteria, jakie zastosowano przy wyborze zgromadzonego materiału archiwalnego, który ostatecznie znalazł się na wystawie, można ująć w kilku punktach. Pierwszym warunkiem był wybór konkretnych parafii. Zdjęcia, które pojawiły się na wystawie pochodzą z najstarszych parafii znajdujących się w mieście. W samej Bydgoszczy są obecnie 43 parafie. Do 1939 roku funkcjonowało ich zaledwie sześć. Najstarszy

¹⁰ Książd dr Paweł Hoppe we współpracy z klerykami WSDDB.

¹¹ Zob. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (APB), Zarząd Miejski w Bydgoszczy, Statystyka ludności 1945-1950, sygn. 332.

¹² Por. K. Jaworska, *Rola Kościoła katolickiego w integrowaniu społeczeństwa dolnośląskiego w latach 1945-1951*, [w:] *Zeszyty naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy 9/2013*, red. P. Kobes i inni, s. 7-20; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce 1944-1989*, Warszawa 2003, s. 136.

kościół należał do parafii pw. św. Marcina i Mikołaja (obecnie katedra bydgoska), pozostałe parafie to: parafia pw. św. Antoniego z Padwy, Najświętszego Serca Pana Jezusa, Matki Bożej Nieustającej Pomocy, Świętej Trójcy oraz parafia pw. św. Wincentego à Paulo. Pierwszą świątynią wybudowaną po 1945 roku, dzięki wielkiemu zaangażowaniu i mediacji kard. Wyszyńskiego z władzami komunistycznymi, był kościół pw. Świętych Polskich Braci Męczenników¹³.

Drugim, równie ważnym kryterium była dostępność zdjęć. Niestety, nie we wszystkich wspomnianych już parafiach zachowały się kroniki, w których były zapisane bądź udokumentowane fotografiami wydarzenia parafialne z udziałem prymasa Polski. Najbogatszym źródłem zdjęć okazały się materiały z kancelarii parafialnej na Bielawkach. W archiwum parafii pw. św. Wincentego à Paulo przechowywane są bowiem specjalne fotokroniki: *Tydzień Soborowy Miasta Bydgoszczy. 17-24 IX 1967*; *Fotokronika z życia parafii św. Wincentego à Paulo. Bydgoszcz-Bielawki 1968*; *Kronika parafii 1971*; *350 lat Zgromadzenia Księży Misjonarzy. 50 lat parafii św. Wincentego à Paulo. Bydgoszcz 28 IX 1975*; *Kronika fotograficzna wydarzeń z życia parafialnego w 1978 roku* oraz *Kronika Fotograficzna parafii św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy 1979-1980*¹⁴. Zdjęcia z pozostałych kościołów pochodzą z tradycyjnych kronik parafialnych.

Ostatnim kryterium w doborze fotografii była ich jakość. Uchwycenie postaci w ruchu, zły kadr oraz jakość sprzętu fotograficznego mogły wpływać na to, że zdjęcia były niewyraźne, wykonane w słabym świetle bądź niedostatecznie ostre. Dodatkowym czynnikiem przy selekcji materiału okazała się przestrzeń wystawiennicza, która zmusiła kuratora do eliminowania zdjęć i ograniczenia ilości plansz wystawienniczych.

Fotografie, przetworzone cyfrowo i wydrukowane na planszach, zostały podzielone na grupy tematyczne. Pierwszą z nich tworzą zdjęcia ukazujące wydarzenia i uroczystości kościelne. Zostały one podzielone na te, które swoim zasięgiem obejmowały całą Bydgoszcz oraz te, które związane były z jedną parafią. Dodatkowy podział został zastosowany w przypadku uroczystości związanych z jedną parafią – na te wydarzenia, które odbywały się cyklicznie, jak wizytacje kanoniczne, oraz te, które były okazjonalne. W grupie drugiej znalazły się zdjęcia, na których głównym tematem są sfotografowane osoby. Ten materiał również został podzielony na fotografie, które ukazują osobę kard. Wyszyńskiego, hierarchów

¹³ Zob. P. Hoppe, *Relacja Państwo-Kościół w Bydgoszczy w okresie komunizmu*, [w:] *Crux ave spes unica. Księga Jubileuszowa dedykowana księdzu biskupowi dr. Janowi Tyrawie z okazji 70 rocznicy urodzin oraz 30 rocznicy sakry biskupiej*, red. G. Barth, Bydgoszcz 2018, s. 997-1008.

¹⁴ Archiwum parafii pw. św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy.

kościelnych, np. kard. Karola Wojtyłę, duszpasterzy bydgoskich oraz zdjęcia, na których prezentowani są licznie zebrani wierni.

Wydarzenia uchwycone w obiektywie aparatu fotograficznego

Fotografie, które zostały umieszczone na wystawie, uwieczniają najważniejsze wydarzenia związane z pasterską posługą kard. Wyszyńskiego na obecnych terenach diecezji bydgoskiej. Działania duszpasterskie prymasa nie były ukierunkowane jedynie na to, aby przeciwstawić się władzy państwowej, której celem było *stopniowe usuwanie Kościoła katolickiego z kolejnych sfer życia publicznego, bez generalnego „uporządkowania” spraw wyznaniowych zgodnych z pryncypiami ideowymi komunistycznej władzy*¹⁵, ale przede wszystkim związane były z ojcowską troską o powierzonych wiernych.

Pierwszym wydarzeniem, które swoim zasięgiem objęło całą Bydgoszcz, była uroczystość ukoronowania obrazu Matki Bożej Piękną Miłości, Patronki Bydgoszczy (2 plansze)¹⁶. Wpisywało się ono w ogólnopolskie obchody Millennium Chrztu Polski, zaś dla Bydgoszczy było kulminacyjnym punktem tych uroczystości. Kardynał Wyszyński podkreślał, że jego osobistym pragnieniem jest dokonanie uroczystego aktu koronacji cudownego obrazu, gdyż *byłby to jeszcze jeden akt hołdu i wdzięczności dla Tej, w której Bóg dał nam prawdziwą pomoc dla obrony naszego narodu, tym bardziej miły, że przypadłby w pięćsetną rocznicę Jej patronowania miastu Bydgoszczy*¹⁷.

Akt koronacji planowano zorganizować na bydgoskim Starym Rynku, jednakże wniosek, skierowany do władz państwowych, w tej sprawie, został 11 maja 1966 roku rozpatrzony negatywnie przez Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy¹⁸. Ostatecznie uroczysta koronacja odbyła się na placu przy kościele Matki Boskiej Nieustającej Pomocy na Szwederowie. Władze nie wydały również zezwolenia na procesyjne przewiezienie obrazu z Fary bydgoskiej na Szwederowo oraz na udekorowanie samochodu¹⁹. 29 maja 1966 roku na placu przykościelnym w parafii pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, jak szacowały władze państwowe, zebrało się około 10 tys. wiernych²⁰. W obecności licznej asy-

¹⁵ J. Żurek, *Kościół polski na rozdrożu 1948-1953*, [w:] *Pro memoria. Zapiski z lat 1948-1949 i 1952-1953*, Warszawa 2007, s. 6.

¹⁶ Zob. *Piękna Miłość ukoronowana*, red. P. Hoppe. M. Puziak, Bydgoszcz 2016.

¹⁷ Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej (AAG), AKM II 14, sygn. 263, Pismo kard. Stefana Wyszyńskiego z dnia 18.04.1966 r., N.4270/66/P, powołujące komitet organizacyjny uroczystość koronacji obrazu.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ J. Kutta, *W okresie PRL 1945-1989*, [w:] *Kościół Katolicki w Bydgoszczy. Kalendarium*, red. J. Kutta i inni, Bydgoszcz 1997, s. 336.

Kardynał S. Wyszyński na uroczystości koronacji. Z lewej arcybiskup A. Baraniak, zaś drugi z prawej arcybiskup K. Wojtyła.

Źródło: Archiwum Izby Pamięci Męczenników.

sty biskupów, duchowieństwa i rzeszy bydgoszczan kardynał Stefan Wyszyński, na podstawie odpowiedniego dekretu papieża Pawła VI, dokonał uroczystego aktu koronacji obrazu Matki Bożej Pięknej Miłości²¹. Prymas podkreślił, że obraz ten już od 1466 roku czczony jest w prastarej bydgoskiej Farze, a kroniki wizytacyjne biskupów kujawsko-pomorskich potwierdzają kult Matki Boskiej z różą w Bydgoszczy²². Na zakończenie tego podniosłego wydarzenia duchowieństwo bydgoskie oddało się w opiekę Matki Najświętszej. *Obraz wzięła na ramiona młodzież licealna. Samochód*

*z obrazem ruszył w kierunku Fary. Na całej trasie stały tłumy wiernych*²³. Następnego dnia ksiądz prymas sprawował mszę świętą w Farze. Powiedział wówczas, że *miasto Bydgoszcz tutaj stworzy Serce serc dla miasta i tutaj będzie się dzielić sercem, krzepić serca i stąd będzie wynosić większą jeszcze miłość*²⁴.

²¹ Tamże.

²² Kardynał Stefan Wyszyński w swoich zapiskach z okresu internowania wspominał bydgoską uroczystość: *godz. 18.45 – udajemy się na Szwederowo, gdzie odbędzie się uroczysta koronacja Matki Boskiej z Różą – Pani Bydgoskiej, Matki pięknej miłości. Jest chłodno, ale nie pada. Wita nas ks. K. Warda, jako aktualny duszpasterz parafii faryjnej. Na tle czerwonym umieszczono obraz Matki Bożej – obok wielki biały napis: „Matko Boska pięknej miłości, módl się za nami”. Dopelniam aktu koronacji obrazu, przyzywając do pomocy biskupa wrocławskiego A. Pawłowskiego, jako następcy tych biskupów kujawsko-pomorskich, którzy przez wieki pasterzowali w Bydgoszczy i w aktach wizytacyjnych pozostawili zapiski o kultcie Matki Bożej Bydgoskiej. Biskup Czerniak odprawia cichą Mszę świętą. Dzieciom zimno, okrywamy je biskupimi płaszczami. Obecni są: arcybiskup Wojtyła, arcybiskup Baraniak, biskup K. Kowalski, biskup Bareła, biskup Czaplinski, biskup Pawłowski, biskup Bernacki, biskup Zaręba, biskup Szwagrzyk, biskup Majdański, biskup Z. Kowalski – razem dwunastu biskupów. Duszpasterze Bydgoszczy odmawiają Akt oddania Ziemi Bydgoskiej Matce Najświętszej. Po czym jest Te Deum i moje kazanie, wybitnie skrócone z uwagi na chłód. Zob. S. Wyszyński, *Zapiski millenijne*, Warszawa 1966, s. 99.*

²³ K. Śmigiel, *Z dziejów obrazu i kultu Matki Pięknej Miłości w kościele kolegiackim (farnym) w Bydgoszczy*, [w:] *Kronika bydgoska – tom specjalny wydany z okazji wizyty papieża Jana Pawła II w Bydgoszczy*, red. W. Jastrzębski, Bydgoszcz 1999, s. 64. Władze państwowe podały natomiast, że zebrało się ok. 10 tys. wiernych.

²⁴ Prywatne archiwum ks. J. Mnichowskiego. Kazanie wygłoszone w Farze 30.05.1966 r. Tekst autoryzowany przez Prymasa, ze zbiorów kazań Prymasa Tysiąclecia, zebranych przez

Drugim wydarzeniem, jakie zostało uwiecznione na zdjęciach (7 plansz) był przeżywany w Bydgoszczy w dniach 16-24 września 1967 „Tydzień Soborowy Miasta Bydgoszczy”. *Celem Tygodnia Soborowego było: wzmocnienie potencjału religii katolickiej, wzrost obyczajowości chrześcijańskiej i pogłębienie wiary i wiedzy o Kościele. Kardynał Wyszyński potrzebę organizacji takiego tygodnia w Bydgoszczy motywował również tym, że miasto to, jako największe w archidiecezji gnieźnieńskiej stanowiło jednocześnie centrum propagandy ateistycznej*²⁵. W trakcie jego trwania w poszczególnych kościołach wygłoszono nauki stanowe poświęcone tematyce soborowej, przybliżając postanowienia uchwał Soboru Watykańskiego II. Trzydziestu jeden księży ze zgromadzeń zakonnych: jezuitów, redemptorystów, dominikanów misjonarzy i oblatów wygłosiło łącznie 472 konferencje. Na zakończenie „Tygodnia Soborowego...” przybył kard. Wyszyński, kard. Wojtyła oraz 19 biskupów. 23 września wzięli udział w mszy świętej sprawowanej w kościele pw. św. Wincentego à Paulo, gdzie prymas wygłosił kazanie na temat *wdrażania soborowych treści w życie codzienne chrześcijan. Nawiązał także do idei Tygodnia Soborowego, tłumacząc, że jego celem jest wprowadzenie w życie w wielu miastach całego kraju postanowień i ducha soborowego*²⁶. Ostatniego dnia o godz. 10.00 (24 IX) prymas odprawił mszę świętą w kościele księży misjonarzy, podczas której wygłosił kazanie o znaczeniu wskazań soborowych w życiu Kościoła²⁷. Następnie uroczystości przeniosły się do parafii pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy na Szwederowie. Tam mszę świętą sprawował kard. Karol Wojtyła, metropolita krakowski²⁸. Podczas kazania kard. Wojtyła powiedział: *na zakończenie Tygodnia Soborowego w Bydgoszczy, tygodnia, który jest inicjatywą pionierską, gdy chodzi o Kościół na ziemi polskiej, a zarazem w przededniu Synodu Biskupów w Rzymie, pierwszego w dziejach po Soborze Watykańskim II [...]. Raz jeszcze: i wam – drodzy bracia i siostry, mieszkańcy tego miasta, które w dziejach ostatnich pokoleń wpisało się wielką hekatombą, i wam – drodzy bracia kapłani, zarówno kapłani zakonni, jak i kapłani archidiecezji gnieźnieńskiej, tutaj pracujący, i wam – drodzy bracia biskupi, i tobie najdosłowniejszy ojczyste, Księżę Kardynale Prymasie Polski, za wszystko, czego nas tutaj*

Instytut Prymasowskich Ślubów Narodu.

²⁵ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy (AIPN By), sygn. 040/5, Meldunek Leona Dąbrowskiego z 24. 09. 1967 r., k. 127-128; cyt. za: W. Konopka, W. Rozynkowski, *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia. Prymas Stefan Wyszyński na Kujawach i Pomorzu*, Warszawa 2016, s. 162.

²⁶ W. Konopka, W. Rozynkowski, *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia...*, s. 162.

²⁷ Zob. M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. III, Warszawa 2001, s. 309.

²⁸ Zob. E. Borodij, J. Kutta, S. Pastuszewski, *W okresie PRL*, [w:] *Kościół Katolicki w Bydgoszczy. Kalendarium*, red. J. Kutta, Bydgoszcz 1997, s. 342.

*nauczyliscie, i czemu daliście świadectwa, staropolskie – Bóg zapłać*²⁹. Służba Bezpieczeństwa szacowała, że w uroczystościach na Szwederowie wzięło udział ok. 3-7 tys. wiernych³⁰.

Kardynał. S. Wyszyński
i kard. K. Wojtyła podczas obchodów
Tygodnia Soborowego w kościele
pw. św. Wincentego à Paulo.

Źródło: Archiwum parafii pw. św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy.

Ostatnimi wydarzeniami, które swoim zasięgiem obejmowały cały Kościół bydgoski były rejonowe konferencje duszpasterzy Bydgoszczy i okolic. Na fotografiach pochodzących z archiwum parafii pw. św. Wincentego à Paulo zostały uwiecznione dwie, które odbyły się w kościele księży misjonarzy: z 1968 roku (3 plansze) i z 1978 roku (5 plansz). 1 października 1968 roku ks. kard. Wyszyński przybył do Bydgoszczy, aby wziąć udział w uroczystościach 50-lecia odzyskania wolności przez Polskę, następnie o godz. 20.00 spotkał się z duchowieństwem bydgoskim³¹. Na konferencji prymas wygłosił wykład poświęcony znaczeniu słów „Oddanie się w niewolę Maryi”³². Druga konferencja dla duchowieństwa odbyła się 18 kwietnia 1978 roku³³. Podczas mszy świętej, celebrowanej przez ks. bpa Jana Czerniaka, prymas wygłosił kazanie, w którym podkreślił, że nadal toczy się walka między szatanem a Bogiem. Jednak Chrystus jest niezwyciężony, dlatego całe moce zła skupiły się na Matce Bożej. *My jesteśmy świadkami, że Niewieście, która urodziła Syna siedzącego po prawicy Ojca, ziemia przyszła z pomocą. Ta Niewiasta jest otoczona miłością. Testament jej Syna przeszedł na wszystkich [...]. Pełni głębokiego zaufania przywołujemy Ją do naszej archidiecezji*³⁴.

²⁹ M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa...*, t. III, s. 311.

³⁰ Zob. W. Konopka, W. Rozynkowski, *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia...*, s. 163.

³¹ Zob. M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa...*, t. III, s. 427.

³² Zob. W. Konopka, W. Rozynkowski, *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia...*, s. 173.

³³ M. P. Romaniuk podaje, że konferencja odbyła się o godz. 16.00, zaś w książce W. Konopki i W. Rozynkowskiego podana jest godz. 10.00. Por. M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. IV, Warszawa 2002, s. 449; W. Konopka, W. Rozynkowski, *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia...*, s. 227. Należy zaznaczyć, że spotkania duchowieństwa bydgoskiego z prymasem Polski odbywały się regularnie przez cały okres jego pasterskiej posługi w archidiecezji gnieźnieńskiej.

³⁴ W. Konopka, W. Rozynkowski, *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia...*, s. 229. Nawiedzenie

Prymas Wyszyński podczas spotkania
z duchowieństwem bydgoskim,
18 kwietnia 1978 roku.

Źródło: Archiwum parafii
pw. św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy.

Drugą podgrupę zdjęć ilustrujących uroczystości kościelne, stanowią materiały ukazujące wydarzenia bezpośrednio związane z poszczególnymi parafiami, na których był obecny prymas Polski. Fotografie należące do tej grupy można podzielić na: wydarzenia okazjonalne i powtarzalne. Te pierwsze, uwiecznione na zdjęciach, miały miejsce w parafii pw. św. Wincentego à Paulo oraz parafii pw. Świętych Polskich Braci Męczenników w Bydgoszczy. Do materiałów ukazujących wydarzenia powtarzalne, cykliczne zostały za-

liczone fotografie z wizytacji kanonicznych, które przeprowadził kard. Wyszyński w parafiach: Świętej Trójcy w Bydgoszczy (1952), św. Stanisława, Biskupa i Męczennika w Nakle nad Notecią (1961), Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bydgoszczy (1962 i 1965), Świętej Trójcy w Łobżenicy (1965) i św. Marcina i Mikołaja w Bydgoszczy – Fara (1967).

W bydgoskiej parafii pw. św. Wincentego à Paulo na fotografiach zostały uwiecznione trzy wydarzenia okazjonalne. Pierwsze dotyczy podwójnego jubileuszu Księża Misjonarzy: 350-lecia założenia Zgromadzenia Księża Misjonarzy i 50-lecia parafii pw. św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy³⁵ (3 plansze). Uro-

obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w parafii pw. św. Wincentego à Paulo odbyło się w dniach 16-18 września 1978 roku.

³⁵ Największym obiektem sakralnym w Bydgoszczy jest bazylika mniejsza pw. św. Wincentego à Paulo. Jest ona jednocześnie kościołem parafialnym parafii Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego à Paulo. Księża Misjonarze przybyli do Bydgoszczy w 1923 roku na zaproszenie arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego kard. Edmunda Dalbora. Parafia została erygowana dekretem z dnia 1 maja 1924 roku, a ks. Antoni Mazurkiewicz został jej pierwszym proboszczem. Rok później rozpoczęły się prace budowlane kościoła parafialnego. Był to pomnik wdzięczności Opatrzności Bożej za powrót Pomorza do Polski. Twórcą projektu był, znany już z prac przy kościele pw. Świętej Trójcy, architekt z Poznania Adam Ballenstedt. Monumentalna budowla w stanie surowym została ukończona w 1938 roku. Całość kompleksu świątynno-mieszkaniowego wynosi obecnie 141800m², zaś samej świątyni 2500 m². Zob. *Bydgoska Bazylika Mniejsza św. Wincentego à Paulo 1924-1999*, red. A. Konsek, A. Strycharz, Bydgoszcz, 1999; K. Parucka, *Zabytki Bydgoszczy – minikatalog*, Bydgoszcz 2008, s. 19; B. Rogalski, *Architektura sakralna Bydgoszczy dawniej i dziś*, [w:] *Kronika Bydgoska*, t. XII, red. W. Jastrzębski i inni, Bydgoszcz 1991, s. 51-77.

czystości te odbyły się 28 września 1975 roku i zgromadziły kilka tysięcy wiernych. Ksiądz bp Jan Czerniak przewodniczył mszy świętej w asyście ks. bpa Pawła Sochy oraz ponad 50 księży związanych z bydgoską parafią. W kazaniu prymas Wyszyński przypomniał historię zgromadzenia i jego wpływ na historię Kościoła w Polsce³⁶. Drugim wydarzeniem, jakie zostało zapisane na kliszy fotograficznej był jubileusz 50-lecia chóru parafialnego *Vincentinum* pw. św. Wincentego à Paulo (1 plansza). 22 listopada 1978 roku uroczystości rozpoczęto mszą świętą. Uczestniczyli w niej: ks. bp Jan Czerniak, ks. Tadeusz Gocłowski – wizytator Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy (późniejszy arcybiskup gdański), ks. Karol Mrowiec – kierownik Instytutu Muzykologii Kościelnej KUL oraz kilka tysięcy wiernych. Chór składający się ze 100-osobowej grupy solistów i 40-osobowej orkiestry zaprezentował m.in. repertuar Bacha i Mozarta³⁷. Ksiądz kard. Stefan Wyszyński w wygłoszonym kazaniu wskazał na znaczenie muzyki i śpiewu w modlitwie Kościoła³⁸. Ostatnim wydarzeniem, jakie można oglądać na archiwalnych fotografiach prezentowanych na wystawie jest konsekracja kościoła pw. św. Wincentego à Paulo (3 plansze). Odbyła się ona 22 maja 1980 roku. Uroczystości konsekracyjne rozpoczęły się o godz. 18.00, a przewodniczył im prymas Polski³⁹. W wydarzeniu tym uczestniczył wizytator Polskiej Prowincji Księży Misjonarzy, ks. Tadeusz Gocłowski. Podczas kazania kard. Wyszyński podziękował księżom misjonarzom i mieszkańcom miasta za zbudowanie świątyni – wotum wdzięczności Opatrzności Bożej za powrót Pomorza do Polski⁴⁰.

Konsekracja kościoła pw. św.
Wincentego à Paulo, 22 maja 1980 r.

Źródło: Archiwum parafii
pw. św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy.

Kolejne wydarzenia okazjonalne uwiecznione na fotografiach są związane z parafią pw. Świętych Polskich Braci Męczenników na bydgoskich Wyżynach. Pierwsze dotyczy wmurowania kamienia węgielnego pod budowę kościoła na terenie pierwszej parafii erygowanej po 1945 roku w Bydgoszczy (7 plansz), drugie – poświęcenia krzyża, dzwonów i obrazu Matki Bożej (5 plansz).

Należy w tym miejscu podkreślić wielkie zaangażowanie i liczne starania

³⁶ Zob. W. Konopka, W. Rozyński, *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia...*, s. 220.

³⁷ Zob. tamże, s. 229.

³⁸ Zob. M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i postęga...*, t. IV, s. 527.

³⁹ Zob. E. Borodij, J. Kutta, S. Pastuszewski, *W okresie PRL...*, s. 357.

⁴⁰ Zob. *Bydgoska Bazylika Mniejsza św. Wincentego à Paulo...*, s. 34.

prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, który wielokrotnie występował w imieniu wiernych katolików mieszkających w Bydgoszczy, aby Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) wydało zgodę na tworzenie nowych parafii i zaspokoiło duchowe potrzeby obywateli Rzeczypospolitej Ludowej. Prymas w korespondencji z władzami miasta zaznaczał, że sprawa utworzenia nowych parafii jest palącym problemem duszpasterskim. Podkreślał również, że owe starania nie są jednorazowe, ale o zatwierdzenie nowych parafii zabiega się już od wielu lat. Ważny jest również fakt, że mimo prób ze strony kościelnej, nikt z PWRN nie podjął rozmów w celu omówienia i rozwiązania problemu. Prymas ubolewał jednocześnie, że *wiernych, którzy np. na dzielnicowych zebraniach Frontu Jedności Narodowej, sprawy kościołów w nowych dzielnicach Bydgoszczy poruszają, nachodzą jacyś osobnicy tylko po to, aby ich od takich wystąpień odstraszyć*⁴¹. Ważną inicjatywą, podjętą przez Kościół katolicki w kwestii budownictwa sakralnego, było wezwanie do modlitwy w intencji tworzenia nowych kościołów. Episkopat Polski ogłosił, że dzień 14 października 1973 roku będzie ogólnopolskim dniem modlitwy w tej intencji. W komunikacie wydanym przez Kurię Metropolitalną w Gnieźnie zaznaczono, że w związku z udzieleniem zgody na budowę kościoła na Wyżynach-Kapuściskach w Bydgoszczy można traktować ów precedens jako pozytywny przejaw normalizacji stosunków pomiędzy państwem a Kościołem. Jednocześnie podkreślano, że katolicy mają nadzieję, iż również sprawy związane z nauczaniem religii i wolnością jej praktykowania będą rozstrzygane pozytywnie, gdyż mają oni obowiązek i prawo ubiegać się o pozytywne rozpatrywanie wniosków, w których apeluje się *by władze lokalne uwzględniły budowę kościołów i sal katechetycznych, nawet wtedy, gdy plan zagospodarowania przestrzennego osiedli i dzielnic został już opracowany i zatwierdzony*⁴². Po wieloletnich staraniach Kościoła, Wydział do Spraw Wyznań przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Bydgoszczy 30 stycznia 1973 roku wydał pozwolenie na budowę kościoła na osiedlu Wyżyny-Kapuściska⁴³.

15 kwietnia 1978 roku ks. kard. Stefan Wyszyński, w asyście ks. bpa Jana Czerniaka i ks. bpa Jana Michalskiego, po podpisaniu aktu erekcyjnego, dokonał wmurowania kamienia węgielnego w ścianę wieżową nowo budującej się

⁴¹ AAG, AKM I sygn. 2459, *Nowe parafie w Bydgoszczy 1960-1972*, Pismo Prymasa Polski z dnia 25.03.1971 r. do PWRN w Bydgoszczy.

⁴² AIPN By, WKWMO, sygn. 077/335 t. 5, KWMO Bydgoszcz, Informacje z jednostek SB woj. bydgoskiego, k. 78.

⁴³ E. Pękała, *Dzieje parafii i kościoła Świętych Polskich Braci Męczenników w Bydgoszczy w latach 1976-1996*, praca magisterska napisana na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu pod kierunkiem ks. dra M. Aleksandrowicza, Bydgoszcz 1999, s. 12.

świętyni⁴⁴. Mszę świętą celebrował ks. Kazimierz Frąckowski, proboszcz parafii św. Józefa Rzemieślnika, z której terenu została wydzielona nowa parafia na Wyżynach. Podczas kazania ks. prymas wyraził swą wielką radość, iż w największym ośrodku miejskim w jego prymasowskiej archidiecezji, jakim jest Bydgoszcz, powstaje nowa świątynia. Prymas Polski całe swe kazanie poświęcił potrzebie budowania we współczesnym świecie miłości. [...] Przymienił też ks. kardynał martyrologię ludności Bydgoszczy w okresie okupacji hitlerowskiej, śmierć ok. 36 tysięcy obywateli tego miasta. Nienawiść, która pociągnęła tyle ofiar w przeszłości, wciąż się w świecie odradza i przybiera różne formy. [...] Wskazując na te poważne zagrożenia, podkreślił konieczność przeciwstawiania się tym dążeniom, rodzącym się z nienawiści, Kościół czyni to przez głoszenie Ewangelii, która wyraża przede wszystkim miłość do Boga i do ludzi. Niech ta świątynia będzie najwspanialszą uczelnią miłości Boga i ludzi⁴⁵.

Drugie wydarzenie udokumentowane na kliszy miało miejsce 18 września 1980 roku (5 plansz). Prymas Polski dokonał wtedy poświęcenia trzech krzyży na wieżę budującej się świątyni, obrazu Matki Bożej Częstochowskiej oraz trzech dzwonów⁴⁶. Był to ostatni pobyt ks. kard. Wyszyńskiego w Bydgoszczy. W uroczystości brało wówczas udział ok. 50 tys. wiernych⁴⁷.

W roku 1999 papież Jan Paweł II w wygłoszonej w Bydgoszczy homilii wspominał tę wyjątkową świątynię oraz jej wezwanie, podkreślił, że Prymas Tysiąclecia pragnął w ten sposób dać wyraz przekonaniu, że doświadczona „prześladowaniem dla sprawiedliwości” ziemia bydgoska stanowi właściwe miejsce dla tej świątyni. Upamiętnia ona bowiem wszystkich bezimiennych Polaków, którzy w ciągu przeszło tysiącletnich dziejów polskiego chrześcijaństwa oddali swe życie za Chrystusową Ewangelię i za Ojczyznę, zaczynając od świętego Wojciecha. Znamienne jest również, że właśnie z tej świątyni ksiądz Jerzy Popiełuszko wyruszył w swoją ostatnią drogę⁴⁸.

⁴⁴ Wmurowanie kamienia węgielnego miało odbyć się 1 września 1977 roku, jednakże z powodu choroby prymasa data uległa zmianie. Prymas Wyszyński osobiście chciał dokonać aktu wmurowania kamienia pod budowę tej świątyni. Zob. R. Biniak, *Bogu i Im zbudowaliśmy tę świątynię*, Bydgoszcz 1990, s. 59.

⁴⁵ R. Biniak, *Bogu i Im zbudowaliśmy...*, s. 63-64.

⁴⁶ Tamże, s. 89-90. Dzwon o wadze 1500 kg – nosi imię Święci Polscy Bracia Męczennicy, 900 kg – Maryja, 550 kg – Romuald, ufundowany przez pierwszego proboszcza i budowniczego świątyni ks. Romualda Biniaka.

⁴⁷ Tamże. Zob. W. Konopka, W. Rozynkowski, *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia...*, s. 234; M. P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa...*, t. IV, s. 662.

⁴⁸ Przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II w Bydgoszczy 7.06.1999. Zob. Jan Paweł II, *Dziela zebrane. Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, t. IX, cz. 1, Kraków 2008, s. 786-787.

Poświęcenie dzwonów dla kościoła
pw. Świętych Polskich Braci
Męczenników.

Źródło: Archiwum parafii pw. Świętych
Polskich Braci Męczenników
w Bydgoszczy.

Grupę fotografii, które uwieczniają wydarzenia cykliczne stanowią zdjęcia upamiętniające wizytacje kanoniczne w poszczególnych parafiach. Na wystawie można obejrzeć pamiątki z takich wizytacji w parafiach bydgoskich: Świętej Trójcy (6 plansz), Najświętszego Serca Pana Jezusa (4 plansze), św. Marcina i Mikołaja – Fara (1 plansza) oraz poza Bydgoszczą: Świętej Trójcy w Łobzenicy (2 plansze) i św. Stanisława, Biskupa i Męczennika w Nakle nad Notecią (2 plansze). Wizytacje kanoniczne miały charakter nie tylko lokalny, bo dotyczyły konkretnej parafii, ale były ważnymi wydarzeniami dla Kościoła bydgoskiego i całego Kościoła rzymskokatolickiego

w Polsce. *Wizyty te śledził zarówno Kościół, jak i władze państwowe, głównie poprzez swoje tajne służby*⁴⁹. 31 grudnia 1962 roku kard. Wyszyński, wracając z sesji Soboru Watykańskiego II, powiedział do bydgoszczan zebranych w kościele pw. św. Wincentego à Paulo: *Gdy po dwumiesięcznym pobycie w Rzymie, po pracy niełatwej, wróciłem do archidiecezji i, jak zwyczaj każe, przez Bydgoszcz podążam do Gniezna. Tak było przecież ongiś i tędy wiodła moja droga, gdy przed kilkunastu laty dążyłem do Bazyliki Prymasowskiej na ingres. Dziś, gdy wracam z Rzymu, nie mogłem, Najmilsi, zejść z tradycyjnej drogi i uważam, że Wam, Najmilsze Dzieci Boże, należy się pierwsze niejako pozdrowienie od waszego biskupa*⁵⁰. Dostępne źródła archiwalne potwierdzają ok. 60 wizytacji kanonicznych prymasa Polski w Bydgoszczy⁵¹.

Z jednej z nich, w parafii pw. Świętej Trójcy w 1952 roku, prymas Polski w prywatnych zapiskach odnotował: *O godz. 17.00 z ks. Kan. Kopczyńskim udaje się do parafii Świętej Trójcy na ingres. Przed świątynią wzdłuż ulicy tłum ludzi,*

⁴⁹ S. Pastuszewski, *Archidiecezja Gnieźnieńska wobec dechrystianizacji Bydgoszczy w latach 1945-1981*, [w:] *Człowiek – tożsamość – poznanie*, red. H. Czakowska, M. Kuciński, Bydgoszcz 2019, s. 127-146.

⁵⁰ S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 9, Warszawa 2011, s. 404; cyt. za: S. Pastuszewski, *Archidiecezja Gnieźnieńska wobec dechrystianizacji Bydgoszczy...*, s. 137.

⁵¹ Stefan Pastuszewski podaje, że kard. Wyszyński odbył 57 wizytacji kanonicznych w Bydgoszczy.

*mnóstwo dzieci. Wołają natarczywie. Małe dziatki wyciągają ręce pełne kwiatów. Trzeba wszystko przyjąć. [...] Ksiądz proboszcz [red.: ks. Mieczysław Skonieczny] składa sprawozdanie ze stanu pracy w parafii. Liczy ona dziś przeszło 20 tysięcy ludzi. Kazanie powitalne wygłaszam na temat: „Kościół powszechny w komórce parafialnej”. Po nabożeństwie majowym wracamy na plebanię, gdzie zebrane jest duchowieństwo Bydgoszczy⁵². Wizytując parafię św. Stanisława w Nakle nad Notecią, w 1961 roku prymas Wyszyński zapisał: *Stosunek „ulicy” do biskupa jest w Nakle ciągle jeszcze bardzo żywy. Władze administracyjne też wszystko uczyniły, by ten stosunek osłabić. A więc sprowadzano mnóstwo policji i tajniaków; wszystkie „internaty” wysłano do domu i to przymusowo. Zorganizowano przymusowe i płatne „wycieczki” w teren itp. Pomimo wszystko pracowaliśmy spokojnie na chwałę Matki Bożej⁵³.**

Wizytacja kanoniczna w parafii
pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika
w Nakle nad Notecią, 9 września 1961 r.

Źródło: Archiwum parafii
pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika
w Nakle nad Notecią.

Mimo że wizytacje kanoniczne w parafiach miały wymiar duszpasterski, to jednak polityka władz państwowych względem Kościoła katolickiego była bezwzględna. Posługując się wszelkimi metodami, dążono do uniemożliwienia i utrudniania wykonywania takich działań. Władze państwowe restrykcyjnie podchodziły do wszelkiej działalności religijnej, która związana była z kard. Wyszyńskim. Przyjmując postawę wrogości i dyskryminacji Kościoła katolickiego, ograniczono jego działania duszpasterskie. Sytuację tę obrazuje wypowiedź

prymasa Wyszyńskiego podczas konferencji dziekanów diecezji gnieźnieńskiej, która odbyła się 19 grudnia 1979 roku, po wizycie apostolskiej papieża Jana Pawła II. Kardynał Stefan Wyszyński stwierdził: [...]. *Pobyt Papieża i jego styl bezpośrednio zafascynował wszystkich bez wyjątku, wierzących i niewierzących. Wśród władz państwowych i partyjnych zdania są podzielone. Jedni oceniają pozytywnie, a drudzy uważają, że jednak Kościół tutaj sukcesu nie odniósł i dlatego*

⁵² S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. I: 1948-1952, Warszawa 2017, s. 212.

⁵³ Tenże, *Pro memoria*, t. VIII: 1961, Warszawa 2019, s. 170.

trzeba naprawić to, co zostało utracone i doprowadzić do pozycji z lat 1951-1952, a to był kurs najbardziej przeciw Kościołowi [...]”⁵⁴.

Postacie uchwycone w obiektywie aparatu fotograficznego

Przy wykorzystaniu fotografii jako źródła historycznego ważnym aspektem, jaki należy uwzględnić, oprócz samego wydarzenia, jest fakt uwiecznienia na zdjęciu konkretnych osób. Grupę zdjęć, których głównym tematem są osoby, otwiera zbiór fotografii przedstawiających ks. kard. Stefana Wyszyńskiego. Jest on głównym „bohaterem” wystawy prezentowanej w bydgoskim seminarium. Życie jego było tak bogate w wydarzenia, pisał Andrzej Micewski, *przypadło na czasy tak burzliwe, a Prymas był tak nietypową i wielką indywidualnością, że nie sposób pokusić się o pełną, syntetyczną ocenę jego postaci*⁵⁵. Na przedstawionych materiałach widzimy kard. Wyszyńskiego zarówno u początku jego posługi pasterskiej w archidiecezji gnieźnieńskiej – najstarsze zdjęcie pochodzi z 1952 roku, jak i z jego ostatniej wizyty w Bydgoszczy w 1981 roku. Ewa Czackowska, autorka książki „Kardynał Wyszyński”, podkreśla, że *tajemnicą prymasostwa kard. Wyszyńskiego [...] były dwie sprawy: całkowita zgoda na wypełnienie woli Bożej wobec siebie oraz umiejętność godzenia dobra narodu i dobra Kościoła*⁵⁶. Kardynał Wyszyński był niewątpliwie wielkim autorytetem, mężem stanu i troskliwym pasterzem, a będąc jednocześnie ordynariuszem archidiecezji gnieźnieńskiej, prymasem Polski i przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski, był postacią niewygodną dla ówczesnych przedstawicieli władz komunistycznych⁵⁷.

⁵⁴ AIPN By, KWMO, sygn. 077/335 t. 34, KWMO Bydgoszcz, Informacje z przebiegu konferencji księży dziekanów w Gnieźnie, k. 79-80.

⁵⁵ A. Micewski, *Kardynał Wyszyński Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982, s. 437. Drukiem ukazało się wiele dzieł autorstwa Stefana kard. Wyszyńskiego. Zob. *Dzieła zebrane*, Warszawa 1993–2019; *Miłość na co dzień. Rozważania liturgiczne*, Warszawa 2001; *Druga kromka chleba*, Warszawa 2019; *List do moich kapłanów*, Warszawa 2019; *Duch pracy ludzkiej*, Warszawa 2020; *Błogosławione oczy, które widzą. Rozważania rekolekcyjne*, Warszawa 2020. Na rynku literackim możemy odnaleźć również biografie oraz książki ukazujące działalność Prymasa Tysiąclecia w kontekście przemian, jakie miały miejsce w Polsce po 1945 roku. Zob. R. Łatka, B. Mackiewicz, D. Zamiatała, *Kardynał Stefan Wyszyński 1901–1981*, Warszawa 2019; tenże, *Prymas Stefan Wyszyński. Biografia*, Warszawa 2020; P. Nitecki, *Włocławskie dzieje księdza Stefana Wyszyńskiego 1917–1946*, Warszawa 2008; E.K. Czackowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013; M. Kindziuk, *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski*, Kraków 2019; R. Nęceć, *Państwo w nauczaniu społecznym Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego*, Kraków 2004; Z. Struzik, *Obrona wolności narodu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. Rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, Warszawa 2018.

⁵⁶ E. Czackowska, *Kardynał Wyszyński*, Warszawa 2009, s. 8.

⁵⁷ Zob. *Niezlomni. W służbie Boga i Polski komunistyczna bezpieka wobec kardynała Stefana Wyszyńskiego*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2014.

Wizyta kanoniczna w parafii
pw. Świętej Trójcy w Bydgoszczy.

Źródło: Archiwum parafii
pw. Świętej Trójcy w Bydgoszczy.

Wydarzenia, jakie zostały uchwycone na zdjęciach, są cennym źródłem informacji nie tylko o prymasie Polski i jego wizytach w Bydgoszczy, ale również dają możliwość udokumentowania obecności innych osób, zarówno duchownych, jak i świeckich. Ślady tej obecności są motywem przewodnim drugiej grupy fotografii. Uwieczniono między innymi dwie uroczystości, które swoim zasięgiem objęły całe miasto – koronację obrazu Matki Bożej Piękną Miłości⁵⁸ i Dni Soborowe. Uczestniczyli w nich przedstawiciele Episkopatu Polski⁵⁹ m.in. kard. Karol Wojtyła i abp Antoni Baraniak, na których szczególnie była zwrócona uwaga władz komunistycznych⁶⁰. Pobyt w mieście tak wielu hierarchów kościelnych i znamienitych gości zaproszonych z różnych stron Polski jest dowodem na to, że wydarzenia bydgoskie swoim zasięgiem nie ograniczały się do Kościoła lokalnego, ale miały charakter ogólnopolski. Na kilku zdjęciach możemy

⁵⁸ Na uroczystościach koronacyjnych w 1966 roku obecni byli: arcybiskupi: A Baraniak i K. Wojtyła oraz biskupi: L. Bernacki, S. Bareła, B. Czapliński, J. Czerniak, K. Kowalski, Z. Kowalski, K. Majdański, A. Pawłowski, T. Szwagrzyk, J. Zaręba. Zob. K. Śmigiel, *Z dziejów obrazu i kultu Matki Piękną Miłości w kościele kolegiackim (farnym) w Bydgoszczy*, Kronika Bydgoska – tom specjalny wydany z okazji wizyty papieża Jana Pawła II w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1999, s. 64.

⁵⁹ Ukazało się wiele publikacji dotyczących przedstawicieli i działań Episkopatu Polski w okresie komunizmu. Zob. R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków Państwo-Kościół i rzeczywistość społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019; J. Umiński, *Episkopat Polski z pierwszej połowy XX wieku*, Toruń 2016; *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, oprac. J. Żaryn, Warszawa-Poznań 2006; *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL, w latach 1945-1989*, t. 1-3, red. J. Myszor, Warszawa 2002.

⁶⁰ Zob. *Niezłomni. Ku prawdzie i wolności. Komunistyczna bezpieka wobec kard. Karola Wojtyły*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2009; M. Jędraszewski, *Teczki na Baraniaka*, t. I-III, Poznań 2009; K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904-1977*, Poznań 2017.

również odnaleźć ks. Józefa Glempa, który był osobistym sekretarzem kard. Wyszyńskiego, a po wielu latach, jako arcybiskup Gniezna i Warszawy sam pełnił funkcję prymasa Polski.

Organizowane spotkanie duchowieństwa bydgoskiego z prymasem Polski, które zostały uwiecznione na fotografiach, były okazją nie tylko do omówienia ogólnych spraw Kościoła, ale również szansą na poruszenie problemów, z jakimi borykali się kapłani w tej części archidiecezji gnieźnieńskiej. Były to mianowicie trudności związane z budownictwem sakralnym, wzrost demograficzny miasta i powiązane z tym nowe wyzwania duszpasterskie, a także relacje z władzami samorządowymi i miejskimi. *Każda parafia obok elementów wspólnych ma swoją specyfikę, która wymaga stosowania odrębnych metod duszpasterskich*⁶¹. Postawa religijna mieszkańców Bydgoszczy w dużym stopniu była zatem kształtowana przez duszpasterzy poszczególnych parafii. To oni, będąc w najbliższym kontakcie z wiernymi, znali ich codzienne problemy, nie tylko natury religijnej, ale również społecznej. Jednak władza państwowa zabiegała o to, aby w jak największym stopniu dokonać laicyzacji społeczeństwa. W efekcie bardzo przemyślanej polityki kadrowej, miasto nad Brdą nazywane było przez funkcjonariuszy SB „głównym ośrodkiem koncentracji kleru”. Wzbudzało to ogromny niepokój członków egzekutywy KW PZPR, którzy domagali się wyjaśnienia pogłosek i opinii krążących wśród członków organizacji partyjnych, że „województwo bydgoskie jest mocno sklerykalizowane”⁶². Interesującym zabiegiem Służby Bezpieczeństwa w Bydgoszczy było stworzenie listy księży wpływowych wśród hierarchii kościelnej, kleru i wśród wiernych⁶³:

a) wśród władzy duchownej: ks. Ludwik Sieńko, ks. Stanisław Wiśniewski, ks. Tadeusz Pomin, ks. Feliks Małecki, ks. Waław Maciocha, ks. Kazimierz Warda;

b) wśród duchowieństwa: ks. Ludwik Sieńko, ks. Stanisław Wiśniewski, ks. Antoni Majchrzak;

c) wśród wiernych: ks. Ludwik Sieńko, ks. Tadeusz Pomin, ks. Kazimierz Sojka, ks. Czesław Sychalski, ks. Kazimierz Warda, ks. Waław Maciocha.

Obecność kard. Stefana Wyszyńskiego w Bydgoszczy cieszyła się zawsze ogromnym zainteresowaniem wiernych, którzy chętnie gromadzili się przy swoim pasterzu. Władze komunistyczne wielokrotnie podejmowały rozmaite działania w celu zmniejszenia liczby uczestników spotkania, mimo to frekwencja była

⁶¹ Zob. M. Sitarz, *Parafia*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 14, Lublin 2010, kol. 1326.

⁶² K. Maniewska, *Kościół katolicki w Bydgoszczy wobec prób laicyzacji i dezintegracji społeczeństwa w okresie rządów Edwarda Gierka*, s. 60. Dekret Rady Państwa o tworzeniu, obsadzeniu i znoszeniu stanowisk kościelnych został wydany 9 lutego 1953 roku.

⁶³ AIPN By, WKWMO, sygn. 069/1294, KWMO Bydgoszcz, Materiały dotyczące kleru z woj. bydgoskiego 1963-1973, k. 249.

zawsze wysoka. Podczas kazania wygłoszonego 30 maja 1966 roku w bydgoskiej Farze, prymas powiedział: *Bóg wam zapłać za waszą modlitwę, za waszą wypróbowaną wierność. Wystarczy powiedzieć – są wierni jak bydgoszczanie – a ja nie raz mówię chlubiąc się dzieci najmilsze tym, zawsze jesteście jak te pszczoły, które się zlecą gdy tylko posłyszą, że biskup przyjechał i go oblegają, bo chcą się wspólnie modlić. Bóg wam zapłać za wasze dobre serce. Obiecuję wam jeszcze większą miłość i sercom waszym, dzieci najmilsze, aby obfitowały*⁶⁴. Pośród fotografii prezentowanych na wystawie możemy zauważyć też poszczególne grupy parafialne, m.in. ministrantów, schole parafialne, dzieci pierwszokomunijne, które chętnie pozowały wraz z kard. Wyszyńskim do zdjęcia.

Świat uczuć zapisany w fotografii

Żywy kontakt z obrazem uchwyconym w fotograficznym kadrze może wywoływać wiele uczuć: od zadowolenia, radości czy szczęścia, aż po zadumę, nostalgię, a nawet smutek i żal. Zdjęcie kogoś bliskiego rodzi wspomnienia, budzi refleksję lub przenosi nas w świat marzeń. Oglądając zdjęcia osób, zastanawiamy się jaki był ten człowiek, co w danym momencie robił i na jakim etapie życia się znajdował. To sprawia, że mamy bezpośrednie odniesienie do konkretnych osób i związanych z nimi wydarzeń z historii. Z fotografii możemy również odczytać uchwycone w danej chwili emocje i uczucia ludzi.

Patrząc na, prezentowane na wystawie, zdjęcia kard. Wyszyńskiego, możemy mieć wrażenie, że w naturalny sposób, bez dozy udawania czy przesady, bije od niego dostojeństwo i majestat. Jego wyprostowana sylwetka, twarz pełna powagi i skupienia sprawia, że obserwator nabiera szacunku, a nawet respektu. Niekiedy radosny, uśmiechnięty i rozpromieniony, innym razem zamyślony ze wzrokiem utkwionym w dal i pogrążony w zadumie. Wszystko to sprawia, że ma się wrażenie „wielkości” tego człowieka.

Podobnie jest w przypadku osób sfotografowanych wraz z kard. Wyszyńskim. Na zdjęciach pojawiają się dzieci składające życzenia z kwiatami w rękę. Ich wzrok spuszczonej w dół może świadczyć o nieśmiałości, a może lęku i niepewności wynikającej z naturalnej wstydlivosti spotęgowanej niekomfortową sytuacją publicznego wystąpienia przed prymasem Polski. Inne fotografie ukazują tłum cisnący się do prymasa. Na twarzach poszczególnych osób rysują się uczucia radości i szczęścia, zapewne wynikające ze spotkania ze swoim biskupem. Ich oczy skierowane są w stronę prymasa, jakby nie chcieli stracić żadnej chwili,

⁶⁴ AIPN, sygn. 51/XV/6t.9, Stenogram kazania kardynała Wyszyńskiego wygłoszonego w Farze bydgoskiej dnia 30.05. 1966 r., k. 60.

żadnego najdrobniejszego gestu, który dopełniałby całości tego, może niepowtarzalnego momentu bycia tak blisko kard. Wyszyńskiego.

Grupą osób najczęściej fotografowaną wraz z prymasem byli duchowni, zarówno biskupi, kapłani, jak i osoby konsekrowane. Z ich wyrazu twarzy również można wyczytać wiele emocji. Wpatrzeni są w kard. Wyszyńskiego lub w otaczającą ich rzeszę wiernych, czasem spoglądają na siebie wzajemnie. Wśród wielu emocji, jak w przypadku dwóch wcześniejszych grup, na pierwszy plan wybijają się radość i zadowolenie z obecności swojego ordynariusza. Niekiedy można również dostrzec obawę, napięcie czy podenerwowanie, szczególnie gdy któryś z kapłanów był odpowiedzialny za właściwy przebieg całego spotkania lub konkretnego wydarzenia.

Fotografowanie jest dziś tak powszechnym zajęciem, że nie zawsze dostrzegamy jak dużo treści zostało zawartych w jednym ujęciu. Na każdym zdjęciu możemy odszukać wiele informacji, co potwierdza stwierdzenie, że fotografia to bogate ich źródło. To wizualna dokumentacja danego zjawiska, społeczeństwa bądź konkretnych wydarzeń, które zostały zapisane w formie cyfrowej. Jest ona dla przyszłego pokolenia przekazem, wiadomością, zawierającą konkretną treść. Zdjęcia prezentowane na wystawie w bydgoskim seminarium ukazują obecność kard. Stefana Wyszyńskiego w Bydgoszczy i na terenach obecnej diecezji bydgoskiej. Ten niewielki, fragmentaryczny wycinek ówczesnej rzeczywistości ukazuje jego związek z miastem. Poprzez pasterską posługę kard. Wyszyński kształtował zarówno życie religijne, kulturalne i społeczne w grodzie nad Brdą, jak i w okolicy. Jako spadkobiercy bogatego dziedzictwa Prymasa Tysiąclecia stajemy przed nie lada wyzwaniem, aby jak najdłużej zachować pamięć o tym wielkim człowieku i na nowo odrywać historię naszego regionu, tak bardzo związaną z kard. Wyszyńskim.

Bibliografia

Białecki R., Łatka R., Reczek E., Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904-1977*, Poznań 2017.

Biniak R., *Bogu i Im zbudowaliśmy tę świątynię*, Bydgoszcz 1990.

Borodij E., Kutta J., Pastuszewski S., *W okresie PRL, [w:] Kościół Katolicki w Bydgoszczy. Kalendarium*, red. J. Kutta, Bydgoszcz 1997.

Bydgoska Bazylika Mniejsza św. Wincentego à Paulo 1924-1999, red. A. Konsek, A. Strycharz, Bydgoszcz, 1999.

Czaczkowska E., *Kardynał Wyszyński*, Warszawa 2009.

Hoppe P., *Relacja Państwo-Kościół w Bydgoszczy w okresie komunizmu, [w:] Crux ave spes unica. Księga Jubileuszowa dedykowana księdzu biskupowi dr. Janowi Tyrawie*

- z okazji 70 rocznicy urodzin oraz 30 rocznicy sakry biskupiej, red. G. Barth, Bydgoszcz 2018, s. 997-1008.
- Jakutovič S., *Problem wartości fotografii jako dokumentu „Sensus historiae”* (2019/2), s. 11-40.
- Jan Paweł II, *Dzieła zebrane. Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, t. IX, cz. 1, Kraków 2008.
- Jaworska K., *Rola Kościoła katolickiego w integrowaniu społeczeństwa dolnośląskiego w latach 1945-1951*, [w:] *Zeszyty naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy 9/2013*, red. P. Kobes i inni, s. 7-20.
- Jędraszewski M., *Teczki na Baraniaka*, t. I-III, Poznań 2009.
- Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, oprac. J. Żaryn, Warszawa-Poznań 2006.
- Konopka W., Rozynekowski W., *Na szlaku Prymasa Tysiąclecia. Prymas Stefan Wyszyński na Kujawach i Pomorzu*, Warszawa 2016.
- Kutta J., *W okresie PRL 1945-1989*, [w:] *Kościół Katolicki w Bydgoszczy. Kalendarium*, red. J. Kutta i inni, Bydgoszcz 1997.
- Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL, w latach 1945-1989*, t. 1-3, red. J. Myszor, Warszawa 2002.
- Łaguna-Raszkievicz K., *Fotografia jako źródło postpamięci „Pedagogika społeczna”* (1/2016), s.155-165.
- Łatka R., *Episkopat Polski wobec stosunków Państwo-Kościół i rzeczywistość społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019.
- Micewski A., *Kardynał Wyszyński Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982.
- Niezłomni. Ku prawdzie i wolności. Komunistyczna bezpieka wobec kard. Karola Wojtyły*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2009.
- Niezłomni. W służbie Boga i Polski. Komunistyczna bezpieka wobec kardynała Stefana Wyszyńskiego*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2014.
- Parucka K., *Zabytki Bydgoszczy – minikatalog*, Bydgoszcz 2008, s. 19.
- Pastuszewski S., *Archidiecezja Gnieźnieńska wobec dechrystianizacji Bydgoszczy w latach 1945-1981*, [w:] *Człowiek – tożsamość – poznanie*, red. H. Czakowska, M. Kuciński, Bydgoszcz 2019, s. 127-146.
- Pękała E., *Dzieje parafii i kościoła Świętych Polskich Braci Męczenników w Bydgoszczy w latach 1976-1996*, [mpis].
- Piękna Miłość ukoronowana*, red. P. Hoppe. M. Puziak, Bydgoszcz 2016.
- Rogalski B., *Architektura sakralna Bydgoszczy dawniej i dziś*, Kronika Bydgoska , t. XII, Bydgoszcz 1991.
- Romaniuk M. P., *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. III, Warszawa 2001, s. 309.
- Szablicka-Żak J., *Rodzina w fotografii – historia mówiona obrazem. Kontekst historyczny i współczesny „Wychowanie w Rodzinie”* t. VIII (2/2013).
- Szczyppkowski Ł., *Dawna fotografia jako źródło do badań pamięci historycznej mieszkańców małej społeczności na przykładzie Książenic w południowej Wielkopolsce „Dzieje najnowsze”* (3/2019).

Śmigiel K., *Z dziejów obrazu i kultu Matki Pięknj Miłości w kościele kolegiackim (farynym) w Bydgoszczy, Kronika Bydgoska – tom specjalny wydany z okazji wizyty papieża Jana Pawła II w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1999.

Umiński J., *Episkopat Polski z pierwszej połowy XX wieku*, Toruń 2016.

Wyszyński S., *Zapiski millennialne*, Warszawa 1966, s. 99.

Wyszyński S., *Dziela zebrane*, t. 9, Warszawa 2011.

Wyszyński S., *Pro memoria*, t. I: 1948-1952, Warszawa 2017.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce 1944-1989*, Warszawa 2003, s. 136.

Żurek J., *Kościół polski na rozdrożu 1948-1953*, [w:] *Pro memoria. Zapiski z lat 1948-1949 i 1952-1953*, Warszawa 2007.